

Kapesní hodinky ležící na psacím stole si chvatně a jed-
notvárně broukaly dva tóny. Rozdíl v jejich výšce by stěží
postíhl i jemný sluch, ale majiteli hodinek, bledému pánovi
sedícímu za stolem, znělo to tikání jako písnička.

„Je to bezútěšná a teskná písnička,“ mluvil sám k sobě
bledý muž, „zpívá ji sám čas, a zpívá ji tak strašně mono-
tónně, jako by mi chtěl dát ponaučení. Před třemi, čtyřmi,
deseti lety tikaly ty hodinky stejně jako dnes, a za dalších
deset let budou také tikat stejně . . . docela stejně!“

A bledý muž vrhl na hodinky kalný pohled a hned zas
odvrátil oči tam, kam je upíral předtím, aniž co vnímal.

„V rytmu jejich tikání uběhl celý život se svou zdán-
livou rozmanitostí: s žalem i radostí, zoufalstvím i nadše-
ním, s nenávisť i láskou. A teprve nyní, v tuto noc, kdy
všechno spí ve velkém městě a ve velkém domě a kdy není
slyšet jediný zvuk vyjma bušení srdce a tikání hodinek,
teprve nyní vidím, že všechny ty zármutky, radosti, nadšení
a vůbec vše, co mě v životě potkalo, jsou jen nehmotné
přízraky. Za jedněmi jsem se honil, nevěda proč; před
jinými jsem prchal, také nevěda proč. Nevěděl jsem ten-
krát, že v životě existuje pouze jedna skutečná věc — čas.
Čas, jenž kráčí s neúprosnou stejnoměrností a nezastaví se
tam, kde by se chtěl pozdržet nešťastný, jen pro ten okamžik
žijící člověk, čas, jenž nezrychlí svůj krok ani tehdy, když
je přítomnost tak těžká, že by z ní člověk rád udělal
dávný sen; čas, jenž zná jen jedinou písničku, tu, kterou
nyní s tak mučivou zřetelností slyším.“

Tak uvažoval a hodinky stále tikaly a tikaly, do
omrzení opakující věčnou píseň času. Jak mnohé mu
připomínala ta píseň.

„Je to věru divné. Víím, že někdy zvláštní vůně nebo
předmět zvláštního tvaru či vemlouvavá melodie vyvolá
v paměti celý výjev z dávné minulosti. Vzpomínám si, jak

jsem viděl jednoho člověka umírat; italský flašinetář se zastavil pod otevřeným oknem a právě ve chvíli, kdy nemocný už zamumlal poslední nesouvislá slova, hlava mu klesla dozadu a chroptěl v agónii, v tu chvíli se ozvala otřepaná árie z Marty:

*Také nám,
nám dívčínám
se líbí lovy,
halali lá!*

A kdykoliv od té doby zaslechnu tu melodii — a dodneska ji občas slýchám, protože banality mají dlouhý život —, hned se mi zjeví před očima zmuchlaný polštář a na něm bledý obličej. A kdykoliv vidím pohřeb, začne mi do ucha vyhrávat malý kolovrátek: Také nám, nám dívčínám...

Je to odporné, fuj! Tak o čem jsem to vlastně začal přemýšlet? Už vím: proč mi toho ty hodinky, jejíchž hlasu jsem přece už dávno musel přivyknout, proč mi toho tolik připomínají? Celý život. Vzpo-meň, vzpo-meň, vzpo-meň... Však já vzpomínám! Vzpomínám i na to, na co bych raději zapomněl. Při těch vzpomínkách se mi křiví tvář, ruka se zatíná v pěst a zběsile buší do stolu... Teď úder pěsti přehlušil písničku hodinek, na okamžik ji neslyším, ale je to jen okamžik, a už se znovu ozývá, dotěrně, neodbytně, naléhavě: Vzpo-meň, vzpo-meň, vzpo-meň...

Ó ano, vzpomínám si. Nemusí mi to nikdo připomínat. Celý svůj život vidím jako na dlani. Nemohu se vynadívat!

Poslední slova vykřikl chraptivým hlasem; dech se mu užil. Myslel, že vidí celý svůj život; vybavoval si ošklivé a ponuré scény, v nichž vystupoval; vybavoval si všechnu špinu svého života, prohrabal veškerou špinu své

duše, nenašel v ní jediné čisté a třpytné zrnko a byl předsvědčen, že mu nezůstalo v duši nic než špína.

„Nejenže nezůstalo, ale nikdy tam nic jiného ani nebylo,“ opravil sám sebe.

Slabý, nesmělý hlas se ozval odkudsi ze zasutého koutku jeho duše:

„Opravdu tam nebylo nic jiného?“

Neslyšel ten hlas, nebo se aspoň sám před sebou tvářil, že ho neslyší, a mučil sám sebe dál.

„Všechno jsem v paměti probral a patrně se nemýlím, že nemám u čeho se zastavit, kam položit nohu, abych mohl vykročit kupředu. Kam kupředu? Nevím, jenom ven z toho začarovaného kruhu. V minulosti oporu nenajdu, protože všechno je lež a klam. Lhal jsem a klamal bez ohledu i sám sebe. Tak klame lidi podvodník, když předstírá, že je boháč, vykládá o velkém jmění, které má někde, tam, ještě je nedostal, ale které existuje, a vypůjčuje si peníze napravo nalevo. Celý život jsem byl sám sobě dlužníkem. Nyní přišel čas účtování — a jsem bankrotář, podvodný, dobrovolný bankrotář...“

Promýšlel ta slova dokonce s jakousi zvláštní rozkoší. Jako by se jimi pyšnil. Když nazýval svůj život podvodem a tupil sám sebe, nepozoroval, že lže i nyní stejnou, ze všech nejhorší lží, lží sobě samému. Poněvadž se ve skutečnosti nehodnotil zdaleka tak nízko. Kdyby mu někdo jiný řekl jen desetinu toho, co na sebe za tento dlouhý večer sám nakýdala, nebyl by to stud a vědomí oprávněné výčitky, nýbrž hněv, co by mu vehnalo krev do tváří. A našel by pádnou odpověď na urážku své hrdosti, kterou nyní sám tak nemilosrdně deptal.

Byl to však on sám? Dostal se do takového stavu, že již nemohl o sobě říci: já sám. V jeho duši se ozývaly různé hlasy, každý si vedl svou, ale který z těch hlasů patří právě jemu, jeho já, to už nerozeznával. První hlas jeho duše, ten nejzřetelnější, ho šlehal jednoznačnými, krásně

formulovanými větami. Druhý hlas, nejasný, ale dotěrný a naléhavý, chvílemi přehlušoval ten první. „Nic si nevyčítej,“ říkal ten hlas, „proč by sis měl něco vyčítat? Raději lži až do konce, obelhávej každého. Stav se před lidmi jiný, než jsi, a bude ti dobře.“ Byl tu ještě třetí hlas, ten, který se ptal: „Opravdu nebylo nic jiného?“ Ten se však ozýval nesměle a sotva slyšitelně. A on se nesnažil mu porozumět.

„Obelhávej každého... Předstírej, že jsi jiný...“ Ale cožpak jsem se o to nesnažil celý život? Cožpak jsem neklamal, nehrál jsem snad frašku? A dopadlo to snad *dobře*? Dopadlo to tak, že se i teď pitvořím jako herec, že ani v této chvíli nejsem takový, jaký ve skutečnosti jsem. Ale vím já vůbec, jaký jsem ve skutečnosti? Zabředl jsem příliš hluboko, než abych to věděl. Ale na tom nesejde, i tak cítím, že se teď pitvořím už celé hodiny a říkám trpká slova, jimž sám nevěřím, říkám si je i teď, před smrtí. Opravdu je to před smrtí?

„Ano, ano, ano!“ vykřikl hlasitě a pokaždé hněvivě uhodil pěstí do stolu. „Musím přece konečně vybřednout z těch osidel. Uzel je utažen tak, že ho nikdo nerozmotá, musím ho rozetnout. Proč to odkládám a rvu si duši z těla, když ji mám stejně na cáry? Když jsem se jednou rozhodl, proč tu sedím jako pecka už do osmi hodin?“

A kvapně začal vytahovat z postranní kapsy kožichu revolver.

/2/

Seděl skutečně na jednom místě od osmi hodin večer do tří do rána.

V sedm hodin večer tohoto posledního dne svého života vyšel z bytu, vzal si drožku, nahrbeně se usadil

v saních a jel na druhý konec města. Tam bydlel jeho starý přítel, lékař, o němž věděl, že je dnes večer se ženou v divadle. Věděl, že své přátele nezastihne doma, a nejel k nim proto, aby je navštívil. Služebnictvo ho jistě jako dobrého známého pustí do pracovny, a víc nepotřeboval.

Jistě mě tam pustí, řeknu, že musím napsat dopis. Jen aby Duňša nezůstala se mnou v pracovně...

„Přidej, strejdo!“ zavolal na drožkáře.

Malý mužík, shrbený stářím, kolem vyhublého krku strakatou šálu vylézající z příliš širokého límce, se žlutavě šedivými kudrnatými vlasy, jež se draly zpod ohromné kulaté čepice — zamlaskal, trhl opratěmi, zamlaskal ještě jednou a zabreptal vyšeptalým hlasem:

„Dojedeme, milostpane, nic se nebojte, vášnosti. Hyjé! Nepřej si mě, ty mrško! Takle kobyla, pámbu mě nestřeješ! Hyjé!“ Šlehl jí bičem a kobyla odpověděla nepatrným pohybem ocasu. „Rád bych vyhověl, ale ten kůň, co mi ho pán dal... to už je holt... Zákazníci se zlobí, a co já si mám počít! Pán říká: Ty už máš své leta, dědo, tak si vemeš to starý hovádko. Jste akorát k sobě do páru. A kluci se nám chtějí. To je něco pro ně. Jakkpak by ne, copak z toho mají pojem?“

„Nemají pojem?“ opáčil pasažér, který mezitím uvažoval, jak zabránit Duňše, aby s ním nešla do pracovny.

„Nemají, vášnosti, kdepak oni! Jsou hloupí, mladý. U nás ve dvoře jsem jenom já starý dědek. Ale to by neměli, dělat si legraci ze starýho člověka. Mně táhne osmdesátka, a oni se chlámají. Třidvacet let jsem vojančil... To se ví, jsou to hlupáci... No tak, stará! Hni se!“

Znova ji švihl, a protože kobyla na to nereagovala, dodal:

„Co s ní, už je jí, myslím, přes dvacet. Já ti dám, mávat ocasem...“

Na osvětleném ciferníku hodin stojících v okně výsokeho domu ukazovaly ručičky půl osmé.

Snad už doktorovic odjeli, pomyslel si pasažér. Ale možná taky, že ještě ne...

„Nech ji radši, dědo! Jeď pomalu, já nemám naspěch.“
„Dobře, milostpane, jakýpak kvality,“ zaradoval se stařec. „Takhle pomaličku to je lepší. Hyjé, stará!“

Chvilí jeli mlčky. Pak si stařec dodal odvahu.

„Ale tohle mně povězte, milostpane,“ obrátil se náhle, takže pasažér viděl jeho obličej, scvrklý jako pěstičku, s řídkou šedivou bradkou a začervenalými víčky, „kde se v člověku berou takový nápady? Byl u nás jeden vozka, nějaký Ivan. Mladík, tak nejvýš pětadvacet. A najednou, zničehožnic, bůhvíproč si sáhnul na život.“

„Kdo?“ tiše a chraptivě se otázel pasažér.

„Ale ten Ivan, Ivan Sidorov. Od nás drožkářů. Veselá kopa a pracant, na mou duchu. Takovejch je málo. Oněhdá, bylo to v pondělí, navečertíme se a jdem spát. Ivan šel spát bez večere. Že prej ho bolí hlava. My spali, a on v noci vstal a šel ven. Jenomže ho nikdo neviděl. Ráno jsem zapřahat, a on visí v konímě na hřebíku. Sundal z hřebíku kšíry, položil je vedle a přivázel tam provoz... Jéžíšmankote! Do nás jako když hrom uhodí. Ale co může poňouknout drožkáře, aby se pověsil? Jakpak je to možný, drožkář — a pověsí se! To mi nejde do hlavy!“
„A proč ne?“ Pasažér si odkašlal a roztrášenýma rukama si přitáhl kožich k tělu.

„Drožkáře přeci taková věc nenapadne. Práci má těžkou, nadře se. Ráno ještě za tmy aby se zapřahalo — a alou ven. Ať je zima, ať mrzne. Našinec jen kouká trochu se ohřát v hospodě a udělat slušnou tržbu, aspoň tak dva pětadvacet, potom domů a na kutě. Jakýpak přemýšlování. To u vás, u pánů, to je jiná, vám spíš něco vlezte do hlavy, že jo, už z tý zdravý.“

„Jak to myslíš?“

„No, z tý fajnový zdravý. Protože pán vstane, veme si župan, nasnídá se a začne chodit po pokoji. Chodí a po-

kušení se neubrání. Však jsem to viděl, já to znám. U nás v Těnginským pluku — to když jsem sloužil na Kavkaze — byl jeden pan poručík, kníže Vichljajev; byl jsem u něj za pucfeka...“

„Zastav!“ přerušil ho náhle pasažér. „Zajeď tamhle k té lucerně. Dojdu už pěšky.“

„Jak ráčíte. Když pěšky, tak pěšky. Poníženě děkuju, vašnosti.“

Drožkář obrátil a zmizel v začínající chumelenici a pasažér šel malátným krokem dál. Za deset minut už zvonil ve druhém patře poměrně výstavného domu, kam vystoupil po hlavním schodišti, u dveří potažených zeleným sukmem a ozdobených vyleštěnou měděnou destičkou. Těch pár minut, než se dveře otevřely, připadalo mu jako věčnost. Upadl do hluboké apatie; všechno se mu vykouřilo z hlavy, trýznivá minulost i starcovo žvanění, které tak podivně hrálo do jeho nálady a přimělo ho ujit zbytek cesty pěšky, zapomněl dokonce, i proč sem přišel. Viděl před sebou jen zelené dveře s černými šňůrkami přibítenými bronzovými hřebíčky a nic jiného pro něj v tu chvíli neexistovalo.

„Jejda, Alexeji Petroviči!“

To mu Duňaša se svící v ruce otevřela.

„Ale pán s paní zrovna odjeli, před chvílíčkou šli dolů ze schodů. Nepotkal jste je?“

„Odjeli? To je ale k zlosti!“ zalhal tak divným hlasem, že to vyvolalo překvapení na tváři Duňaši, hledící mu do očí. „A já tak nutně potřeboval s nimi mluvit. Poslyšte, Duňašo, zajdu na chvílku do pánovy pracovny... Ano?“
zeptal se skoro plaše. „Jen na chvílku, napíšu mu pár rádek... jde o takovou věc...“

Naléhavě, prosebnýma očima se na ni díval, ale nevlékal se a nehýbal se z místa. Duňaša zrozpacitěla.

„Ale ovšem, Alexeji Petroviči, copak jsem někdy... vždyť to není prvně!“ řekla dotčeně. „Račte.“

Proč to všechno, proč to všechno vlastně říkám? Tak ona jde přece za mnou. Musím ji někam poslat. Ale kam? Něco tuší, určitě něco tuší; už to jistě ví.

Duňáša nic netušila, ačkoli byla velice překvapena hostovým divným vzezřením a chováním. Zůstala v celém bytě sama a byla ráda, že vidí aspoň na pět minut živého člověka. Postavila svíci na stůl a stoupla si ke dveřím.

Jdi pryč, proboha, jdi pryč, zapřísahal jí v duchu Alexej Petrovič.

Usedl za stůl, vzal si kus papíru, přemýšlel, co má napsat, stále na sobě cítil Duňášin pohled a měl dojem, že mu čte myšlenky.

„Petře Nikolajeviči,“ psal a zastavoval se po každém slově, „přišel jsem k tobě ve velmi důležité záležitosti, která...“

„Která, která,“ šeptal si, „a ta ženská tu pořád stojí a nehe se. Duňášo! Jděte, přineste mi sklenici vody,“ řekl náhle hlasitě a ostře.

„Prosím, Alexeji Petroviči.“

Otočila se a odešla.

V tu chvíli se host zvedl ze židle a po špičkách rychle zamířil k pohovce, nad níž visel revolver a šavle z doktrova tureckého tažení. Obratně a hbitě otevřel pouzdro, vyndal revolver a strčil ho do postranní kapsy kožichu, pak vysypal z vácku příšitého k pouzdru několik nábojů a strčil je také do kapsy. Za tři minuty byla sklenice vody, přinesená Duňášou, vypita, nedopsaný dopis zalepen, a Alexej Petrovič ujížděl domů. Musím to skoncovat, skoncovat! táhlo mu hlavou. Ale nepustil se do toho hned po příjezdu; když vstoupil do pokoje a zamkl se na klíč, vrhl se tak jak byl v kožichu do křesla, zahleděl se na fotografii, na knihu, na vzorek tapet, poslouchal tikání hodinek zapomenutých na stole a upadl v zamyšlení. A proseděl tak, aniž pohnul jediným svalem, do pozdní noci, až do té chvíle, v níž jsme ho zastihli.

[126

/3/

Revolver dlouho nešel ven z úzké kapsy; když už pak ležel na stole, ukázalo se, že všechny náboje až na jeden pro-padly dírkou do podšívky. Alexej Petrovič svlékl kožich a již bral nůž, aby rozpáral kapsu a náboje vylovil, ale zarazil se, křivě se usmál jedním koutkem popraskaných rtů a nechal toho.

Proč bych se namáhal? Jeden stačí.

„Ach ano, vrchovatě stačí jedna taková drobná vě-cička, aby všechno navždy zmizelo. Zmizí celý svět, nebude už soucitu, uražené ješitnosti, výčitek svědomí, lidí, kteří tě nenávidí a předstírají, že jsou dobří a prostí, lidí, které máš prokouknuté, pohrdáš jimi a přitom předstíráš, že je máš rád a přeješ jim jen dobré. Nebude klamu ani sebe-klamu, bude jen pravda, věčná pravda nicoty.“

Uslyšel svůj hlas; nepřemýšlel již, ale hovořil nahlas. A to, co říkal, připadalo mu odporné.

„Zase totéž... Umiráš, zabíjíš se — a přece se nemů-žeš obejít bez řečí. Komu, před kým se předvádíš? Před sebou samým. Dost už, dost, dost,“ opakoval trpitelským, unylým hlasem a roztrášenýma rukama se snažil otevřít neposlusný závěr revolveru.

Závěr konečně poslechl a otevřel se; naolejovaný náboj vklouzl do otvoru bubínku, kohoutek se natáhl jakoby sám od sebe. Nic už nemohlo zabránit smrti: revolver byl dokonale, důstojnický, dveře zamčené, nikdo nemohl vstoupit.

„Tak prosím, Alexeji Petroviči!“ pravil a pevně sevřel rukojeť.

„A co dopis?“ blesko mu náhle hlavou. „To mám zemřít a nezanechat ani řádku?“

„Proč, pro koho? Všechno přece zmizí, nic nebude, co mi záleží...“

„To je všechno hezké. Ale přece jen ho napišu. Proč

[127

bych se neměl vyslovit aspoň jednou naprosto svobodně, před ničím se neostýchat, a hlavně ne před sebou. Vždyť je to vzácná, velmi vzácná, jedinečná příležitost.“

Položil revolver, vyndal ze zásuvky složku dopisního papíru, vyzkoušel několik per, která nepsala, jenom se lámala a ničila papír, a když tak zkažil několik archů, napsal posléze: Petrohrad 28. listopadu 187*. Pak už ruka sama klouzala po papíře a psala slova a věty, které sám v tu chvíli stěží chápal.

Psal, že umírá klidně, poněvadž nemá čeho litovat: jeho život je samá lež, lidé, které miloval — pokud vůbec někoho miloval a nepředstíral jen sám sobě, že miluje — ho nemohou připoutat k životu, protože „vyšuměli“. Vlastně ani nevyšuměli, „neměli v sobě nic, co by mohlo vysumět“, zkrátka o ně ztratil zájem, když pochopil, co jsou zač. Že pochopil i sebe, pochopil, že v sobě nemá nic kromě lži; vykonali-li něco v životě, nebylo to z touhy po dobru, nýbrž z ješitnosti; nedopouštěl se špatných a necestných skutků jen ze zbabělého strachu před lidmi, a ne proto, že by neměl špatné vlastnosti. Přes to přese všechno se však necítí horší než „vy, kteří budete lhat do konce svých dnů“, a nežádá o odpuštění, ale umírá pln pohrdání lidmi a menšího pohrdání sebou samým. A na konci dopisu vytryskla krutá, nesmyslná věta:

„Sbohem, lidé! Sbohem, vy krvelačné, pokrytecké opice!“

Zbývalo jen se podepsat. Ale když dopisoval, rozrazilo jej horko, krev se mu nahrnula do hlavy a zabušila v orosených skráních. Zapomněl na revolver a na to, že se zároveň se životem zbaví i horečky, vstal, přistoupil k oknu a otevřel vyhlídku. Dýchl na něj mrazivý mlžný závan. Snůh přestal padat, obloha se vyčistila; na protější straně ulice se v měsíčním svitu třpytil oslnivě bílý park. Několik hvězd shlíželo z vysokého čistého nebe, jedna byla ze všech nejjasnější a planula narudlou září...

„Arktur,“ zašeptal Alexej Petrovič. „Kolik let jsem ho neviděl? Naposled na gymnáziu...“

Nemohl odtrhnout oči od hvězd. Kdośi rychle kráčel po ulici, schoulen v lehkém kabátě, a dupal zkrhehlými nohama o chodník; kola kočáru zaskřípala po zmrzlém sněhu; projela kolem drožka s tlustým pasažérem, a Alexej Petrovič stál jako začarovaný.

„Musí to být!“ řekl si posléze.

Vrátil se ke stolu. Od okna ke stolu to byly pouhé dva sáhy, jemu se však zdálo, že kráčí nekonečně dlouho. Když už vzal do ruky revolver, zazněl otevřeným oknem vzdálený, ale zřetelný hlas zvonu.

„Zvon!“ řekl Alexej Petrovič překvapeně, položil revolver zase na stůl a usedl do křesla.

/4/

„Zvon!“ opakoval. „Proč zvoní?“

Svolává asi do chrámu... K modlitbě... Kostel... dusno... Voskovice. Staříčky duchovní, otec Michail, slouží mši nařikavým, nakřáplým hláskem; žalmista basuje. Jde na mne dřímota. Za okny pomalu svítá. Otec stojící vedle mne hlavou skloněnou se rychle přezěhnává drobnými křížky; dav vesničanů za námi se každou chvilí klaní až k zemi... Jak je to dávno... Tak dávno, až se člověku nechce věřit, že to je pravda, že jsem to sám kdysi zažil a nečetl to jenom někde nebo od někoho neslyšel. Ne ne, to všechno bylo, a tehdy mi bylo líp. A nejenom líp, tehdy mi bylo dobře. Kdyby mi tak bylo dnes, nemusel bych si jezdit pro revolver.

„Skoncuji to!“ pošeptala mu myšlenka. Podíval se na revolver a vztáhl po něm ruku, ale hned zas ucukl.

„Dostal jsi strach?“ pošeptala mu myšlenka.
„Ne, nedostal; to není ono. Není už čeho se bát. Ale ten zvon — proč zvoní?“

Podíval se na hodinky.

„Asi na jitrní. Lidé půjdou do kostela; některým to dá útěchu. Aspoň se to říká. Ostatně vzpomínám si, že i mne to vždy utěšilo. To jsem byl malý chlapec. Později to pomínulo a nic už mě nedovedlo utěšit. Taková je pravda.“

„Pravda! Nač ti je pravda v tuhle chvíli!“

A ta chvíle se zdála neodvratná. Zvolna otočil hlavu a znovu se zahleděl na revolver. Byl to velký revolver vojenského typu, systém Smith & Wesson, kdysi leskle černý, ale nyní vybělený dlouhým harcováním v doktorově pouzdře. Ležel na stole otočený rukojetí k Alexeji Petrovičovi, který z něho viděl ohlazené dřevo rukojeti s kroužkem pro zápalnici, část bubínku s nataženým kohoutkem a konec hlavně mířící na zed.

„Tam je smrt. Musím ho vzít, otočit...“

Venku bylo ticho, nikdo již nejel ani nešel okolo. A z toho ticha se ozval druhý vzdálený úder zvonu; zvukové vlny vnikly otevřeným oknem a dostihly Alexeje Petroviče. Mluvily řečí, jež mu byla cizí, vyprávěly však o čemsi velkém, významném a slavnostním. Úder následoval za úderem, a když zvon zazněl naposled a chvějivý tón se rozplynul v prostoru, Alexeji Petrovičovi bylo, jako by o něco přišel.

Zvon splnil svůj úkol: připomněl zbloudilému člověku, že existuje ještě něco kromě jeho úzkého světečka, který ho utýral a přivedl až na pokraj sebevraždy. Nezadržitelnou vlnou ho zaplavily vzpomínky, útržkovité, nesouvislé a jakoby zcela nové. Mnohé již za tuto noc promýšlel, na mnohé si vzpomněl a zdálo se mu, že si vzpomněl na celý svůj život, že uviděl sama sebe v pravém světle. Nyní však cítil, že v sobě má ještě něco navíc, to, o čem hovořil nesmělý hlas jeho duše.

[130

/5/

Vzpomínáš, jak jsi jako malý chlapec žil s otcem v zapadlé, zastrčené vesničce? Byl to nešťastný člověk, ten tvůj otec, a mилоval te nade všechno. Vzpomínáš, jak jste sedávali sami dva za dlouhých zimních večerů, on nad účty a ty nad knihou? Lojová svíce hořela jasným plamenem, který se pozvolna kalil, až jsi krátkotermínem ustípl ohořelý knot. Byla to jedna z tvých povinností a tys ji plnil tak důležitě, že otec pokaždé zvedl oči od velké „gruntovní“ knihy a podíval se na tebe se svým obvyklým smutným a laskavým úsměvem. Vaše pohledy se setkaly.

„Koukej, tati, kolik jsem toho už přečetl,“ říkal jsi a ukazoval přečtené stránky, které jsi tiskl mezi prsty.

„Jen čti, čti, broučku!“ pochválil tě otec a znovu se ponořil do úctů.

Dovoloval ti číst všechno, poněvadž mnil, že v duši jeho mилоvaného synka z toho zůstane jen to dobré. A tys četl a četl, z úvah jsi nerozuměl ničemu, ale postavy ti jasně utkvávaly, i kdyžs je chápal po svém, dětsky.

Ano, tenkrát se zdálo, že všechno je skutečné takové, jak se jeví. Červený předmět byl červený, a ne že by jen odtrázel červené paprsky. Svě dojmy jsi tenkrát nevléval do připravených forem — idejí, do nichž člověk vlévá vše, co vnímá, a nestará se, zdali se ta forma hodí, zdali není puklá. A když jsi někoho mилоval, věděl jsi, že ho miluješ; nikdy jsi o tom nezapochoyboval.

Krásná posměvačná tvář mu nahlédla do očí a zmižela.

A co ona? Ji jsem také mилоval? Což o to, dost jsme plýtvali citem. A přece se mi tehdy zdálo, že mluvím a myslím upřímně... Co jsem vytřpěl! A když přišlo štěstí, ukázalo se, že to žádné štěstí není, a kdybych byl tenkrát mohl poručit času: Jsi tolik krásný! Prodli jen — byl bych si moc rozmyslel, mám-li mu to poručit. A pak,

[131

brzy nato, bych byl nejraději běh času uspíšil... Ale na to teď nechci myslet! Měl bych myslet na to, co bylo, a ne na to, co se zdálo být!

Bylo toho však pramálo — vlastně jenom to dětství. A z něho zůstaly v paměti jen nesouvislé útržky, které teď začal Alexej Petrovič dychtivě sbírat.

Vzpomínal si na malý domek s ložnicí, kde spal naproti otci. Vzpomínal si na červený nástěnný koberec, který visel nad otcovou postelí. Každý večer, když usínal, díval se na ten koberec a nacházel v jeho složitém vzoru stále nové tvary: květiny, zvířata, ptáky, lidské tváře. Vzpomínal si na jedno ráno s vůní slámy, kterou dům vytápěli. Čeledín Nikolaj už ji nanosil plnou předstíh a celé náručí cpe do kamen. Sláma plápolá vesele a jasně a kouř příjemně, trochu ostře voní. Aljoša by proseděl před kamny třeba hodinu, ale otec ho volá k snídani, po níž začíná učení. Vzpomínal, jak mu nešly do hlavy desetinné zlomky, jak se otec rozčiloval a snažil se mu je vysvětlit.

Nejspíš je taky moc neovládal, pomyslel si Alexej Petrovič.

Pak následovala biblická dějprava. Tu měl Aljoša nejraději. Divné, majestátní, fantastické výjevy. Kain, předchůdce Josefov, králové, války. Prorok Eliáš, jemuž krkavci nosili chléb. U toho byl i obrázek: Eliáš sedí na kameni s velkou knihou v klíně a dva ptáci k němu letí s něčím kulatým v zobáčích.

„Podtvej, tati — Eliášovi nosili krkavci chleba, a náš Bertík-pobertík nám sebere co může.“

Ochočený krkavec se zobákem a drápkami natřenými na červenou — Nikolajův vynález — poskakuje po opěradle divanu, natahuje krk a snaží se strhnout ze stěny lesklý bronzový rámeček. V rámečku je miniaturní akvarelová podobizna mladého muže s ulžanými spánky, v tmavozelené uniformě s nárameníky, vysokým červeným límcem a křížkem v knoflíkové dírci. Je to tatínek před pětadvaceti lety.

[132

Krkavec i podobizna se mihli a zmizeli.

„A co ještě bylo? Ještě hvězdy, betlém, jesličky. Vzpomínám si, že jesličky pro mne bylo docela nové slovo, i když jsem už předtím znal jesle ve chlévě a v ohradě pro dobytek. Tyhle jesličky byly něco zvláštního.“

Nový zákon se učil jinak než Starý, neučil se ho z tlusté knížky s obrázky. Otec sám vyprávěl Aljošovi o Ježíši Kristu a často mu předčítal celé stránky z evangelia. „Ale udeří-li tě kdo v pravé líce tvé, nasad jemu i druhé. Rozumíš tomu, Aljošo?“

A otec začal dlouze vysvětlovat, ale Aljoša neposlouchal. Náhle svého učitele přerušil:

„Pamatuješ, tati, jak přijel strýček Dmitrij? Tenkrát to bylo zrovna tak. Uhodil svého Fomu do tváře, a Foma stál; a strýček Dmitrij ho uhodil z druhé strany, a Foma stál pořád. Mně ho bylo líto a plakal jsem.“

„Ano, tehdy jsem se dal do pláče,“ řekl Alexej Petrovič, vstal z křesla a začal chodit sem tam po pokoji, „tehdy jsem se dal do pláče.“

Hrozně se mu zastesklo po těch slzách šestiletého chlapce, zastesklo se mu po době, kdy dovedl plakát, protože viděl, jak bítí bezbranného člověka.

/6/

Oknem stále proudil mrazivý vzduch; hustá mlha se zrovna valila do pokoje, kde už se velmi ochladilo. Velká nízká lampa s neprůhledným stínidlem svítila jasně na psacím stole, ale ozařovala jen stolní desku a kousek stropu, na němž vykreslila třáslavé kolečko světla; zbývající část pokoje zůstávala v přitmě. Z šera vystupoval regál s knihami, velký divan, ještě pár kousků nábytku, na zdi zrcadlo,

[133

v němž se odrážel světlý psací stůl a vysoká postava, neklidně pobíhající po pokoji z kouta do kouta, osm kroků tam a zpátky, a vždy se mihla v zrcadle. Chvílemi se Alexej Petrovič zastavil u okna; studená mlha mu zalévala rozpálenou hlavu, rozhalenou šíjí a hrud. Chlad ho roztrásal, ale neosvěžoval ho. Dál se probíral v útržkovitých a nesouvislých vzpomínkách, připomínal si bezpočet drobných detailů, utápěl se v nich a nemohl pochopit, co mají společného a co je na nich důležité. Věděl jen to, že do dvaceti let, než ho otec dal na gymnázium, žil naprosto jiným vnitřním životem, a pamatoval si, že to tenkrát bylo lepší.

„Co tě tam táhne, do toho života, v němž vědomí bylo ještě zastřeno? Co bylo pěkného na těch dětských letech? Osamělé dítě a osamělý dospělý člověk, prostáček, jak jsi ho sám po jeho smrti nazýval. Měls pravdu, byl to prostáček. Život ho brzy a snadno zlomil, zničil v něm vše dobré, čím se v mládí zásobil; ale nevstúpil mu nic zlého. A dožival v bezmoci, s bezmocnou láskou, kterou věnoval téměř do poslední kapky tobě...“

Alexej Petrovič myslel na otce a poprvé po mnoha letech zas cítil, že ho přes všechnu jeho prostoduchost měl rád. Toužil se nyní přenést aspoň na chvíli do dětství, na vesnici, do malého domku, a přitulit se k tomu zakřiknutému člověku, jen tak prostě, dětsky se k němu přitulit. Zatoužil po té čisté a prosté lásce, jakou znají jen děti a snad některé mimořádně čisté, neposkvrněné povahy mezi dospělými.

„Proč jen nelze vrátit to štěstí, tu schopnost vědět, že říkáš a myslíš pravdu? Kolik let jsem nezažil ten pocit! Člověk mluví vroucně, zdá se, že upřímně, ale v duši mu vždycky sedí červ, který ji rozleptává a vysává. Ten červ je myšlenka: zдалipak zrovna teď nelžeš, příteli? Myslíš to, co říkáš, doopravdy?“

Alexej Petrovič se v hlavě formulovala ještě jedna věta, na první pohled nesmyslná:

[134

„Myslíš doopravdy to, co si teď myslíš?“

Byla nesmyslná, ale on ji pochopil.

„Ano, tenkrát jsem si myslel právě to, co jsem si myslel. Měl jsem rád otce a věděl jsem, že ho mám rád. Bože dobrý! Alespoň nějaký opravdový, nefalšovaný cit, který by nezemřel uvnitř mého já! Existuje přece svět! Zvon mi jej připomněl. Když zazněl, vzpomněl jsem si na kostel, vzpomněl jsem si na množství lidí, na ohromné zástupy lidí, vzpomněl jsem si na opravdový život. V něm by měl člověk sebe opustit a v něm by měl milovat. Milovat tak, jako milují děti... Stojí to přece i tady...“

Přistoupil ke stolu, vytáhl zásuvku a začal se v ní přehrabovat. Malá tmavozelená knížka, kterou koupil kdysi na všeruské výstavě za směšně nízkou cenu, ležela v rohu. Radosně ji vzal do ruky. Stránky s dvěma úzkými sloupci drobného tisku se rychle obracely pod jeho prsty, v paměti oživala známá slova a věty. Začal číst první stránku a četl pořád dál, zapomněl dokonce, kvůli které větě knihu vytáhl. Byla to věta dávno známá a dávno zapomenutá. Když k ní došel, užasl nad její významovou hloubkou, zhuštěnou do šesti slov:

„Neobráťte-li se a nebudete-li jako pacholátka...“

Zdálo se mu, že pochopil vše.

„Vím, co znamenají ta slova? Změnit se a být jako dítě! To znamená nestavět vždy na první místo sebe. Vyrvat ze svého srdce tu hnusnou modlu, tu břichatou zrůdu, to odporné Já, které vysává duši jako hlíst a žádá si stále nové potraviny. Kde ji mám brát? Vždyť už jsi všechno zhlta! Všechny síly, všechen čas jsem věnoval službě pro tebe. Já tě živil, já se ti klaněl; nenáviděl jsem tě, a přece jsem se ti klaněl a přinašlel jsem ti v obět to nejlepší, co jsem získal. Ale ode dneška už se ti neklaním, neklaním, neklaním!“

Opakoval to slovo a chodil dál po pokoji, jeho krok byl však již znavený a nejistý, hlava mu klesala na hrud

[135

otrásající se vzlykotem, ani si neutíral obličej zvlhlý slzami. Nohy mu vypovídaly poslušnost; sedl si, vtiskl se do koutka divanu, loket položil na opěradlo, horečnou hlavu sklonil do dlaní a plakal jako dítě. Ta ochablost trvala dlouho, ale nebylo v ní již bolesti. Překypující, vybičovaný vztek se zmírnil; slzy se řinuly, přinášely úlevu, a Alexej Petrovič se za ně nestyděl; kdyby k němu nyní vešel kdokoli, nepotlačoval by ty slzy, jež odplavovaly nenávist. Cítil teď, že modla, již se tolik let klaněl, nestrávila ještě všechno, že zůstala ještě láska a dokonce i obětavost, že má smysl žít, aby tyto poslední zbytky ze sebe vydal. Kam a nač, to nevěděl a v tu chvíli ho ani nezajímalo, kam složí svou hříšnou hlavu. Vzpomněl na strážné a neštěstí, s nímž se v životě setkal, skutečné lidské neštěstí, před nímž bledlo jeho osobní trápení, a pochopil, že musí jít tam, kde je toho neštěstí nejvíc, vzít ho část na svá bedra, a jenom tak zavládne v jeho duši mír.

„Je to hrozné; nemohu již žít na svůj vrub; musím, nezbytně musím spojit svůj život s životy všech lidí, trpět a radovat se, nenávidět a milovat nikoli pro své já, které vše požívá a nic za to nedává, ale pro pravdu společnou všem lidem, která existuje navzdory mému spílání a která přes všechny snahy o umlčení promlouvá k duši. Ano, ano!“ opakoval v nesmírném vzrušení Alexej Petrovič, „to vše stojí psáno v té zelené knížce, je to pravda a platí navěky. Člověk musí ‚zavrhnout sebe‘, zničit v sobě své já, odhodit je...“

„A co z toho budeš mít, ty šílenče?“ zašeptal mu hlas. Ale druhý, ten dříve nesmělý a tichý hlas, zahrměl mu v odpověď:

„Mlč! Co bude mít z toho, když sám sebe zahubí?“ Alexej Petrovič vyskočil a vztyčil se. Tento argument ho přivedl do stavu vytržení. Takové vytržení nepocítil dosud nikdy ani nad životním úspěchem, ani nad láskou ženy. To vytržení pramenilo v srdci, vytrysklo ven, valilo

se jako horká mohutná vlna, rozlilo se po všech údech a na okamžik zahrálo a oživilo jeho ubohou zkrfěhlou bytost. Tisíce zvonů se vítězně rozhlaholilo. Slunce oslnivě vzplátnulo, ozářilo celý svět a zaniklo...

Lampa, jež za tu dlouhou noc vyhořela, svítila stále matněji a matněji a nakonec zhasla. Ale v pokoji už nebylo tma, nastával den. Jeho klidné šeré světlo zvolna vnikalo do pokoje a skoupě ozařovalo nabitou zbraň a dopis s bláhovými kletbami ležící na stole — a uprostřed místnosti lidskou mrtvolu s pokojným a šťastným výrazem v bledé tváři.

1880